

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНОЇ КРИЗИ

§ 1. Побудова стійкості до зміни клімату як умова забезпечення сталого природокористування

На тлі багатоаспектної світової кризи, пов'язаної з наслідками пандемії Covid-19, повномасштабним вторгненням Росії в Україну, зростанням цін на енергоносії, інфляцією та рецесією, зміна клімату залишається найбільшим викликом ХХІ ст., негативні наслідки якої виявляються в усіх сферах соціального, економічного та політичного життя. Вплив зміни клімату на навколишнє середовище та його структурні компоненти – природні ресурси, створює безпосередню загрозу вразливим екосистемам, біорізноманіттю, сільському, лісовому і водному господарству тощо.

Своєю чергою, нераціональне використання природних ресурсів, спалювання вичерпаного палива для виробництва електроенергії та задоволення потреб енергомістких індустрій (виробництво цементу, заліза, сталі, електроніки, пластмаси тощо), вирубування лісів, традиційні методи ведення сільського господарства тощо є основними чинниками зміни клімату, що відповідно до Програми ООН із навколишнього середовища є «надзвичайною кліматичною ситуацією» («climate emergency»)¹, що вимагає «широкомасштабних, швидких і системних перетворень»².

¹ За версією Оксфордського словника, «надзвичайна кліматична ситуація» є «ситуацію, яка потребує невідкладних заходів щодо зменшення або припинення зміни клімату задля уникнення потенційно незворотної шкоди довкіллю». Термін було визнано словосполученням 2019 р., використання якого зросло на 10,796% та засвідчило усвідомлення кліматичної кризи урядами, бізнесами й організаціями в усьому світі.

² Facts about Climate Emergency. *UN Environment Programme* : офіц. вебсайт. URL: <https://www.unep.org/facts-about-climate-emergency> (дата звернення: 15.04.2023).

Відповідно до огляду Всесвітнього економічного форуму «The Global Risks Report 2023», ризик неспроможності протидіяти зміні клімату визначено четвертим з десяти основних ризиків у дворічній і першим – у десятирічній перспективі¹. Водночас зміна клімату не є ізольованою проблемою, а її вирішення – це не лише скорочення викидів парникових газів або впровадження конкретних технологічних рішень. Подолання кліматичної кризи вимагає цілісного і системного підходу, який враховує її багатогранну природу, що глибоко переплітається з різними соціально-економічними, політичними та екологічними факторами. Безпосередній взаємозв'язок зміни клімату з іншими глобальними проблемами, такими як бідність, соціальна нерівність, обмеженість природних та енергетичних ресурсів свідчить про необхідність міждисциплінарної співпраці, інноваційних моделей управління та інклюзивних процесів під час прийняття рішень. За влучним висловлюванням Стіва Райнера, «зміна клімату – це не окрема проблема, яку ми маємо вирішити, а, скоріше, умова, за якої нам доведеться робити вибір, у який спосіб забезпечувати подальший економічний розвиток та врегульовувати свою діяльність»².

Забезпечення сталого природокористування є однією з найважливіших складових подолання кліматичної кризи, досягнення цілей сталого розвитку, збереження довкілля та ключовим елементом у забезпеченні балансу між потребами сьогодення та майбутніх поколінь. Перехід до практик сталого управління природними ресурсами повинен стати основою кроссекторальної державної політики України та передбачати упровадження комплексу заходів, спрямованих на зменшення залежності від викопного палива, поширення використання відновлюваних джерел енергії, поліпшення енергоефективності, збереження екосистем і біорізноманіття, перехід до систем енергозбереження з низьким вмістом вуглецю, застосування сталих сільськогосподарських практик та популяризацію підходів циркулярної економіки, а також підвищення адаптаційного потенціалу природних ресурсів до кліматичних змін.

¹ The Global Risks Report 2023. 18th Edition. Insight Report / World Economic Forum ; In partnership with Marsh McLennan and Zurich Insurance Group. January 2023. 98 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

² Rayner S. Foreword. *Why We Disagree about Climate Change: Understanding Controversy, Inaction and Opportunity* / M. Hulme (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. xxii. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841200.001>.

За експертними оцінками, за останні 60 років клімат України зазнав суттєвих змін, а середня річна температура в Україні з початку ХХ ст. зросла більш ніж на 2 °С, що перевищує середнє значення в Європі та в декілька разів перевищує глобальні показники¹. Із підвищенням температури зростає частота та інтенсивність екстремальних погодних та кліматичних явищ, що створює безпосередню загрозу природоресурсному потенціалу та має значні екологічні та економічні наслідки². Так, в останні 20 років в Україні значно збільшилася частота та інтенсивність посух, лісових пожеж, штормів, повеней, та аномальної спеки, наслідки яких можна вважати катастрофічними³. Зокрема, унаслідок повені в червні 2020 р. на заході України було пошкоджено понад 14 000 будинків та 500 км доріг. Посуха 2020 р. призвела до втрати 10–15% усіх посівів та 2,5 млрд грн збитків сільськогосподарському сектору, а в результаті пожежі в Чорнобильській зоні відчуження постраждало 11,5 тис. гектарів лісів.

Змодельовано прогнози, що подальше зростання середньорічних температур в Україні (1,1 °С до 2040 р. та 4,3 °С до кінця століття, за умови надмірного антропогенного впливу⁴) призведе до значних економічних збитків, негативного впливу на здоров'я населення та продуктивність праці, зниження врожайності та погіршення якості повітря, підвищення ризику лісових пожеж, значного дефіциту води через скорочення водних ресурсів, збільшення кількості стихійних лих, загрози продовольчій безпеці (зниження врожайності, нестача або значне подорожчання продуктів харчування), зменшення територій унаслідок підтоплення прибережних територій, деградації лісів,

¹ Україна: підвищення стійкості до змін клімату в сільському та лісовому господарствах : резюме звіту. Грудень, 2021. Washington, DC : World Bank Group. 9 с. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099350002072241806/pdf/P1719860a81bb30108b4400add1f906a5e.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).

² The Global Risks Report 2021. URL: <https://www.marshmcclennan.com/insights/publications/2021/january/global-risks-report.html> (дата звернення: 15.04.2023).

³ Country Ukraine. *Climate Change Knowledge Portal* / World Bank Group. URL: <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/ukraine/vulnerability> (дата звернення: 15.04.2023).

⁴ Вплив зміни клімату в Україні / Нац. метеорол. служба Великої Британії (Met Office) ; М-во закордон. справ, у справах співдружності та розвитку ; підгот.: Л. Вілсон, С. Нью, Дж. Дарон, Н. Голдінг. Met Office, 2021. 34 с. URL: https://www.metoffice.gov.uk/binaries/content/assets/metofficegovuk/pdf/services/government/met-office_climate-change-impacts-for-ukraine_report_12dec2021_ukrainian.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

втрата екосистем і біорізноманіття¹. Зокрема, за звітом Світового банку щодо потенційних наслідків зміни клімату для України, прогнозується зниження врожайності основних сільськогосподарських культур, зменшення доходів домогосподарств і зростання бідності та нерівності через зниження вартості сільськогосподарського виробництва в Харківській, Кіровоградській, Львівській, Луганській та Житомирській областях.

Згідно з Індексом екологічної ефективності 2022 р., кліматичні показники України було оцінено в 69,2 зі 100, за якими вона посіла 26-те місце зі 180 серед інших країн світу². Попри загальну позитивну оцінку, інтенсивність та кількість парникових газів на душу населення в Україні є високими та значно перевищують показники більшості країн – членів ЄС. Це в тому числі пов'язано з тим, що у 2018–2019 рр. Україна надала 750 млн євро прямих субсидій на підтримку виробництва електроенергії з вугілля, що є найбільшою сумою субсидій, виділених на виробництво електроенергії з кам'яного та бурого вугілля серед усіх країн – членів Енергетичного Співтовариства. Крім того, у 2020 р. Україна була найбільшим в Європі джерелом викидів діоксиду сірки (SO₂), причому більша частина викидів припадала на вугільні електростанції. Своєю чергою, рівні шкідливих викидів на українських вугільних станціях перевищують стандарти ЄС у 40 разів, оскільки очищення димових газів від оксидів сірки та азоту на українських вугільних станціях практично відсутнє³.

Більш того, за результатами оцінки першого Національно визначеного внеску України, кліматичні зобов'язання визначено як «українське недостатнє»⁴. Це означає, що заходи, передбачені в рамках кліматичної

¹ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. Офіційний вісник України. 2019. № 28. Ст. 980.

² Індекс екологічної ефективності 2022 (EPI) базується на даних, які відображають стан відповідності до цілей сталого розвитку, та надає оцінку національного прогресу в їх досягненні. Використовуючи 40 індикаторів ефективності, поділених на 11 категорій, індекс аналізує діяльність 180 країн у сферах протидії зміні клімату, збереження довкілля та життєздатності екосистем (див.: Ukraine. Environment Performance Index : вебсайт. URL: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/country/ukr> (дата звернення: 15.04.2023)).

³ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році / М-во захисту довкілля та природ. ресурсів України. 2022. URL: <https://mep.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).

⁴ Climate Action Tracker. Ukraine. Page last updated: 8th October 2015. URL: https://climateactiontracker.org/media/documents/2018/4/CAT_2015-10-08_CountryAssessment_Ukraine.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

політики України, у 2030 р. можуть призвести до зростання, а не скорочення викидів парникових газів, та суперечать меті Паризької угоди щодо обмеження зростання глобальної температури понад 1,5 °С.

З метою реалізації глобальних цілей зменшення антропогенного навантаження на клімат, Україна взяла на себе зобов'язання реформувати систему вимірювання, звітності та верифікації викидів парникових газів з метою запровадження щорічної звітності на рівні підприємств та створення єдиного реєстру обліку викидів парникових газів. Однак за результатами аудиту Рахункової палати України було виявлено, що з липня по грудень 2021 р. лише 15% з установок, що викидають парникові гази, подали свої плани моніторингу до Національного центру обліку викидів парникових газів¹. А отже, реалізація повноцінної системи обліку викидів парникових газів, та подальше запровадження української системи торгівлі викидами відповідно до зобов'язань за Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС є нагальним питанням сьогодення.

Своєю чергою, відсутність комплексної нормативно-правової бази у сфері зміни клімату та національної кроссекторальної політики для досягнення кліматичної нейтральності, а також недостатньо розвинені інструменти для стимулювання зменшення викидів парникових газів, низький рівень регулювання діяльності та відповідальності суб'єктів господарської діяльності значно ускладнюють здатність країни адаптуватися до проявів зміни клімату. Саме кліматично орієнтована система природокористування, яка пріоритизує охорону та захист природних ресурсів від наявних та потенційних наслідків зміни клімату є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку та вироблення стійкості в часи поліаспектних криз. Упровадження такої системи повинно відбуватися на основі комплексної державної політики як координаційно-управлінського засобу забезпечення системного підходу до розв'язання проблем, пов'язаних зі зміною клімату та супроводжуватися розробленням та імплементацією комплексного, кроссекторального законодавства, яке буде застосовуватися на всіх етапах та до всіх процесів здійснення діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

¹ Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Державній інспекції енергетичного нагляду України : затв. рішенням Рахун. палати від 23.03.2021 № 5–3. URL: http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/5-3_2021/Zvit_5-3_2021.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

§ 2. Сучасний стан та проблемні аспекти кліматичного законодавства в Україні

Формування правової охорони клімату розпочалося в середині ХХ ст. і супроводжувалося дослідною діяльністю науковців і юристів з вивчення кліматичної системи, її мінливості, чутливості, зовнішніх та внутрішніх чинників. Водночас визначення кліматичного права як окремої галузі є предметом теоретичних дискусій як вітчизняної, так і міжнародної академічної та правової спільноти. Основні питання стосуються природи і змісту кліматичного права, його місця в системі права, а також ефективної імплементації кліматичних правових норм.

Так, на переконання деяких науковців, кліматичне право є «ною сферою, що швидко розвивається»¹ та являє собою «самостійну галузь права, яка становить систему правових принципів і норм, спрямованих на регулювання кліматичних змін»². Вони аргументують, що кліматичне право як саме окрема, спеціалізована галузь права має більшу ефективність у забезпеченні потужнішого та координованого реагування на глобальні виклики, пов'язані зі зміною клімату.

Інші науковці висловлюють сумніви щодо доцільності визнання кліматичного права окремою галуззю права з власними джерелами, методами, принципами та самостійним правовим режимом³. Аргументується, що кліматичне право повинно вписуватися до вже існуючих галузей права, таких як міжнародне право, право охорони довкілля, енергетичне право тощо, підкреслюючи, що принципи та норми, пов'язані зі зміною клімату, уже існують і мають бути враховані та застосовані в наявних правових рамках⁴.

¹ Dernbach J. C., Kakade S. Climate Change Law: An Introduction. *Energy Law Journal*. 2008. Vol. 29, No. 1. P. 1. URL: <http://johndernbach.com/wp-content/uploads/2013/08/DernbachKakade-ClimateChangeLawIntro2008.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).

² Peel J. Climate Change Law: The Emergence of a New Legal Discipline. *Melbourne University Law Review*. 2008. Vol. 32, No. 3. P. 922. URL: https://www.researchgate.net/publication/255698592_Climate_Change_Law_The_Emergence_of_a_New_Legal_Discipline (дата звернення: 15.04.2023).

³ Bodansky D., Brunnée J., Rajamani L. *International Climate Change Law*. Oxford : Oxford University Press, 2017. P. 256–262.

⁴ Ruhl J., Salzman J. E. Climate Change Meets the Law of the Horse. *Duke Law Journal*. February 2013. Vol. 62, No. 5. P. 1011–1015. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3376&context=dlj> (дата звернення: 15.04.2023).

Окремим аспектом теоретичних та наукових дискусій є питання ефективності кліматичного права та його упровадження. Багато правників науковців висловлюють обурення через недостатню дієвість та зобов'язання держав у виконанні міжнародних домовленостей щодо зменшення викидів парникових газів та збереження клімату. Натомість іншими наводиться теза, що попри загострення кліматичної кризи, дієвість правових механізмів не є нульовою. Це аргументується тим, що у світі прийнято 1 800 національних законів, що стосуються регулювання питань у сфері зміни клімату, кожен з яких скорочує щорічні викиди вуглекислого газу на одиницю валового внутрішнього продукту на 0,78% у короткостроковій перспективі (протягом перших трьох років) і на 1,79% у довгостроковій перспективі (понад три роки)¹.

Своєю чергою, національна правова доктрина України обґрунтовує необхідність розроблення правових заходів щодо охорони клімату в рамках абсолютно нової галузі політики та права. Проте водночас підкреслюється потреба в подальшому науково-теоретичному обґрунтуванні цього питання².

На нашу думку, така позиція пов'язана з відсутністю комплексної нормативно-правової бази з питань зміни клімату в Україні, яка б визначала правові та організаційні засади запобігання зміні клімату та адаптації до її наслідків і тим фактом, що правове регулювання в цій сфері є фрагментарним та здійснюється переважно в контексті міжнародних зобов'язань України.

Визнання нагальності та глобальності проблеми зміни клімату на міжнародному рівні відбулося у 1992 р. на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро з прийняттям Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, основною метою якої є встановлення міжнародних зобов'язань щодо зменшення викидів парникових газів та адаптації до змін клімату³. Визначаючи норми, принципи та процедури, які регулюють діяльність держав та інших суб'єктів щодо зміни клімату (стандарти вимірювання викидів парникових газів, фінансування адаптаційних заходів та заходів із пом'якшення наслідків зміни клімату, обов'язковий моніторинг та звітність тощо),

¹ Eskander S. M. S. U., Fankhauser S. Reduction in greenhouse gas emissions from national climate legislation. *Nature Climate Change*. 2020. Vol. 10. P. 753. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0831-z>.

² Анісімова Г. В. Правове забезпечення охорони атмосферного повітря, озонового шару та клімату. *Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку* : монографія / А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2014. С. 526–528.

³ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (Нью-Йорк, 9 трав. 1992 р.). *Офіційний вісник України*. 2012. № 83. Ст. 3381.

Конвенція заклала основи для формування як міжнародного, так і національного кліматичного права. А з прийняттям Паризької угоди 2015 р. та Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, якими було не тільки сформульовано пріоритетні напрямки, а й окреслено конкретні заходи та зобов'язання держав у сфері пом'якшення та адаптації до наслідків зміни клімату, стає очевидним, що правова охорона клімату вже є об'єктивною реальністю права.

Натомість згідно з чинним законодавством України клімат не визнано самостійним об'єктом правового регулювання. У нормах національного права відсутня спеціальна юридична дефініція або визнання клімату як окремого об'єкта правової охорони. Це може бути пояснено тим, що клімат є комплексною і динамічною системою, яка охоплює різноманітні процеси та взаємозв'язки між атмосферою, гідрологічними ресурсами, ґрунтами, біорізноманіттям та іншими факторами, що ускладнює його визначення як юридичного об'єкта в рамках окремої галузі права, у тому числі екологічного права. Однак, на нашу думку, це є суттєвим законодавчим недоліком, який вносить дисбаланс і неоднозначність у визначення таких комплексних понять, як зміна клімату, пом'якшення наслідків зміни клімату тощо, призводить до нестачі специфічних норм та механізмів та перешкоджає розробленню ефективних правових заходів у сфері пом'якшення та адаптації до наслідків зміни клімату.

Варто зазначити, що українські правники в галузі екологічного права неодноразово наголошували на тому, що клімат має бути визначено як об'єкт правового регулювання поряд із так званими класичними об'єктами екологічного права. На думку Н. Р. Малишевої, подолання антропоцентризму в регулюванні екологічної безпеки також має стати важливим резервом еколого-правового розвитку України в майбутньому. Нові технології, новітні соціальні явища та зміни клімату впливають на предмет регулювання екологічного права і покликані забезпечити його більш широкий розвиток¹. М. В. Краснова також зазначає, що коло об'єктів екологічного права розширюється, зокрема, з ратифікацією актів міжнародного екологічного права, шляхом включення до них таких об'єктів, як клімат, озоновий шар, біорізноманіття, екологічна мережа тощо².

¹ Малишева Н. Р. Нові горизонти екологічного права. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22–23 трав. 2015 р.), присвяч. 90-річчю від народж. акад. В. З. Янчука / за ред. В. М. Єрмоленка. Київ : Вид. центр НУБіП України, 2015. С. 58.

² Краснова М. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 2 (96). С. 10.

У цьому контексті важливо звернути увагу на Кліматичну програму України¹, яка була одним із перших нормативно-правових документів, розроблених і затверджених ще у 1997 р. у відповідь на визнання проблеми антропогенної зміни клімату в рамках Всесвітньої кліматичної програми. У документі «клімат» названо одним з основних природних ресурсів, від якого залежать умови життя, діяльності людини, напрями й рівень розвитку економіки. Програма також зазначає, що клімат є одним з основних факторів, що формують природне середовище, і навіть незначні його зміни поряд із загальним незадовільним станом довкілля в Україні можуть завдати значних соціально-економічних збитків, якщо не вжити заходів для запобігання їм. Однак офіційного визначення поняття «зміна клімату» не було введено ні в Кліматичній програмі України, ні в інших стратегічних документах чи нормативно-правових актах, які було прийнято пізніше.

На додаток, навіть у правовій доктрині України не існує сформованого та уніфікованого підходу до розуміння сутності та особливостей клімату як об'єкта правової охорони. У більшості джерел термін «клімат» характеризується крізь призму інституту загального (кліматичні умови) або спеціального (кліматичні ресурси) характеру. Кліматичні ресурси належать до правової категорії «нематеріальні природні ресурси» поряд з атмосферним повітрям, повітряним простором, енергією вітру, сонячним випромінюванням, радіочастотним ресурсом тощо. Вони визначаються як природні ресурси особливого роду і правове регулювання їх охорони та/або використання відбувається переважно в процесі їх формування. Таким чином, клімат наразі розглядається в рамках екологічного права України як частина правової охорони атмосферного повітря та озонового шару.

Між тим основу правового регулювання у сфері зміни клімату в Україні було сформовано переважно як відповідь на міжнародні зобов'язання у сфері зміни клімату. Зобов'язання пов'язано з ратифікацією таких міжнародних документів: Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 р., Кіотського протоколу 1997 р., Паризької угоди 2015 р. та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. Для забезпечення імплементації цих міжнародних договорів було розроблено та затверджено низку законодавчих та нормативно-правових документів.

¹ Про Кліматичну програму України : постанова Каб. Міністрів України від 28.06.1997 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-97-п> (дата звернення: 15.04.2023).

З однієї точки зору, це є цілком логічним, оскільки правова охорона клімату як міжнародного універсального об'єкта є предметом міжнародного співробітництва. Україна визначила питання зміни клімату пріоритетом державної екологічної політики. Зокрема, підписавши та ратифікувавши Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, Україна взяла на себе зобов'язання захищати кліматичну систему в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь, а також виконувати індивідуальні зобов'язання як Сторони Конвенції. Так, як Сторона Додатка I, Україна взяла на себе зобов'язання приймати та здійснювати політику і заходи, спрямовані на запобігання зміні клімату шляхом обмеження антропогенних викидів парникових газів та захисту і збільшення поглиначів і накопичувачів, вільних від парникових газів, беручи до уваги реальні соціально-економічні умови в країні.

Крім того, Україна була однією з перших європейських країн, яка ратифікувала Паризьку угоду – юридично обов'язковий міжнародний договір про зміну клімату, що вимагає від України (як Сторони Угоди) вжиття заходів для зменшення впливу на клімат, наприклад шляхом скорочення викидів парникових газів та адаптації до вже наявних наслідків зміни клімату. Таким чином, із прийняттям Першого національно визначеного внеску¹, Україна взяла на себе зобов'язання досягти цільового показника викидів парникових газів, який у 2030 р. не повинен перевищувати 60% від рівня викидів парникових газів 1990 р.

Утім досить сумнівно, що формування правового регулювання питань зміни клімату без прийняття спеціалізованого нормативно-правового акта національного законодавства є ефективним. Першочергове розроблення стратегічних документів (переважно для демонстрації прогресу по імплементації та виконанню міжнародних зобов'язань) в рамках кліматичної державної політики України, яка не підкріплена рамковим актом національного законодавства, має декларативний

¹ Національно визначені внески (НВВ) – це національні плани, розроблені кожною стороною, що підписала Паризьку угоду, для вирішення проблем зміни клімату. Кожні п'ять років країнам необхідно переглядати та підвищувати рівень показників, відображених у національних планах дій щодо клімату, щоб гарантувати, що середня глобальна температура не підніметься вище 2 °С, з метою обмежити підвищення температури до 1,5 °С вище доіндустріального рівня. За своєю правовою природою НВВ не є юридично обов'язковими та є своєрідним планом дій, але недостатньо детальним, щоб надати інформацію про те, як зусилля з досягнення цілей будуть реалізовані на практиці. Вони також не обов'язково відображають наміри ключових зацікавлених сторін, таких як громадяни, приватний сектор і неурядові політичні організації, з якими часто не консультуються щодо їх змісту.

характер і більше схожа на політичні обіцянки, аніж на ефективну систему обов'язкових до виконання правових заходів.

Це твердження ґрунтується в тому числі на тому факті, що попри всі зусилля, спрямовані на скорочення загальних національних викидів парникових газів, Україна кілька разів не змогла в повному обсязі виконати міжнародні зобов'язання. Зокрема, у 2010 р. Україна не змогла підготувати початковий звіт щодо відповідності її національних систем до процедур, передбачених Кіотським протоколом. Відключення Національного електронного реєстру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів України у 2015 р. призвело до визнання невиконання (non-compliance) Україною в повному обсязі вимог звітності щодо своїх зобов'язань за Кіотським протоколом. Крім того, низькі показники виконання зобов'язань України за Паризькою угодою, які у 2020 р. було оцінено як «критично недостатні», і свідчать про те, що національна кліматична політика є неефективною та непослідовною.

На виконання міжнародних зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Паризькою угодою, у 2021 р. було розроблено Оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди, метою якого є скорочення викидів парникових газів на 65% у 2030 р. порівняно з 1990 р.¹ Цим Україна задекларувала свій намір досягти вуглецевої нейтральності, якої має бути досягнуто шляхом приведення кліматичної політики та законодавства у відповідність до Європейського Зеленого Курсу, що сприятиме, зокрема, декарбонізації економіки в таких ключових секторах, як виробництво електричної та теплової енергії, будівництво, промисловість, транспорт, та досягненню вуглецево нейтральної економіки до 2060 р. Утім відповідно до обґрунтованої експертної критики задекларовану мету було визначено як недостатньо амбітну, із рекомендацією її збільшення до 70% скорочення викидів парникових газів до 2030 р. порівняно з 1990 р.

Варто відзначити, що в доопрацьованому проекті розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди на період до 2030 року»² підкреслюється, що формування і по-

¹ Відповідно до ст. 4 Паризької угоди кожен наступний національно визначений внесок Сторони повинен бути більш амбітним порівняно з поточним національно визначеним внеском, однак з урахуванням національного контексту та обставин.

² Повідомлення про оприлюднення доопрацьованого проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення плану заходів з реалізації Оновленого Національно визначеного внеску України до Паризької угоди на період до 2030 року».

дальша реалізація цілісних державних політик у сфері зміни клімату, гармонізованих із міжнародним законодавством, є складним завданням через його мультидисциплінарний характер.

При цьому контексті, реалізація кліматичної політики держави пов'язана з основним завданням – оцінити, переглянути та переорієнтувати національну правову систему на підтримку кліматичних цілей. Роль права, і особливо національного права, у реалізації кліматичної політики стала ще більш ваговою після підписання Паризької угоди та її акценту на національно визначених внесках, а також планах адаптації та довгострокових планах, які будуть розроблятися та упроваджуватися на національному рівні. Кліматичне законодавство не просто забезпечує інструментальну архітектуру для реалізації нової кліматичної політики в рамках національних правових систем. Важливо враховувати, що нормативно-правова база відображає правовий і соціальний статус-кво, відображаючи принципи та усталені практики структурування юридичних відносин (між юридичними особами та між суб'єктами та державою), а також формування соціальних норм і регуляторної політики. Будь-які нові законодавчі ініціативи повинно бути імплементовано, тобто застосовано, інтерпретовано та забезпечено виконанням, у рамках таких усталених правових систем. Таким чином, національна правова система відображає ті правові реалії, сфери регулювання, норми та інституційну практику, відповідно до яких і впроваджується національна кліматична політика.

На сьогодні нормативно-правове регулювання у сфері зміни клімату в Україні базується переважно на положеннях стратегічних документів політичного спрямування. Варто зазначити, що за сферою дії та відповідно до специфіки та обсягу охоплених питань, державну кліматичну політику України можна умовно поділити на два напрями: пом'якшення наслідків зміни клімату (наприклад шляхом скорочення викидів парникових газів) та адаптація до наслідків зміни клімату.

Фундаментальними стратегічними документами у кліматичній сфері є Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року, Концепція реалізації державної кліматичної політики на період до 2030 року, Стратегія з екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року, Стратегія низьковуглецевого розви-

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : офіц. вебсайт. 03.07.2023. URL <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-dooopratsovanogo-proyektu-rozporjadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-shvalennya-planu-zahodiv-z-realizatsiyi-onovlenogo-natsionalno-vyznachenogo-vnesku-ukrayiny-d/> (дата звернення: 04.07.2023).

тку України до 2050 року. До дотичних секторальних стратегій варто віднести Національну економічну стратегію на період до 2030 року, оновлену Енергетичну стратегію України на період до 2050 року тощо.

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року є основоположним документом, що визначає національні пріоритети у сфері охорони довкілля. Водночас Стратегія-2030 визначає, що забезпечення реагування на наслідки зміни клімату та досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку в усіх секторах економіки повинно відбуватися крізь призму виконання ратифікованих міжнародних документів у сфері зміни клімату. Заходи у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату включають забезпечення енергоефективності, збільшення виробництва екологічно чистої енергії, упровадження найкращих доступних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій для тепло- та енергозбереження, що дозволить суттєво зменшити викиди парникових газів та забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Як основоположний політичний акт із питань охорони довкілля, Стратегія-2030 визначає національні пріоритети у сфері зміни клімату та слугує орієнтиром для подальшого розвитку та законодавчого забезпечення протидії зміні клімату на національному рівні. Однак невиділення зміни клімату в окрему сферу екологічної політики та її регулювання в рамках правової охорони атмосферного повітря та переважно в контексті виконання міжнародних зобов'язань, на нашу думку, є вагомим недоліком цієї Стратегії та призводить до недооцінки проблем зміни клімату на національному рівні, зміщення стратегічних пріоритетів і гальмує розроблення і прийняття рамкового законодавства в цій сфері.

*Концепція реалізації державної кліматичної політики на період до 2030 року*¹, прийнята у 2016 р., стала першим національним стратегічним документом, спрямованим на боротьбу зі зміною клімату шляхом визначення засад для розроблення законодавства, стратегій та планів дій за різними напрямками державної політики в цій сфері. Її метою є вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку, створення правових та інституційних передумов для поступового переходу до низьковуглецевого розвитку з точки зору економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян. Її основними напрямками є посилення

¹ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 07.12.2016 № 932-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-p> (дата звернення: 28.07.2023).

інституційної спроможності щодо формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату; запобігання зміні клімату шляхом скорочення антропогенних викидів та збільшення абсорбції парникових газів для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку країни; адаптація до зміни клімату, підвищення стійкості та зменшення ризиків, пов'язаних зі зміною клімату.

Варто зазначити, що Концепція створила основу для розроблення проектів нормативно-правових актів, стратегій та інших документів, необхідних для реалізації різних складових державної політики у сфері зміни клімату, що було деталізовано в плані заходів з реалізації Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року¹. У результаті виконання останнього було прийнято та оновлено низку планово-стратегічних документів, зокрема Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, Енергетичну стратегію України на період до 2050 року тощо.

Окремої уваги заслуговує розроблена та схвалена рішенням Міжвідомчої комісії з питань забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату *Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року*, що стала першим досвідом застосування синергетичного підходу та визнала необхідність пріоритизації значних змін у ключових галузях економіки й основних суспільних сферах задля вирішення проблеми зміни клімату. Зокрема, документом визначена стратегічна мета України зі скорочення викидів парникових газів у 2050 р. на 31–34% від 1990 р.

Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року відображає узгоджене бачення національних стейкхолдерів щодо відокремлення подальшого економічного та соціального зростання країни та її соціального розвитку від зростання обсягів викидів парникових газів. Тобто, базуючись на національних пріоритетах сталого розвитку та чинних секторальних стратегіях, Стратегія визначає потенційний шлях економічного розвитку з урахуванням цілей державної політики щодо скорочення викидів та абсорбції парникових газів. Однак у документі відсутні положення, якими визначалась вимога скорочення викидів парникових газів у таких ключових секторах, як «Енергетика» та «Промисловість» у період між 2020 та 2050 рр., що свідчить про її невідповідність до мети Паризької угоди – утримати глобальне потепління на рівні 1,5–2 °С.

¹ Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 06.12.2017 № 878-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-p> (дата звернення: 28.07.2023).

Свою чергою, керуючись юридичною природою документа, вважаємо доречним розглядати цю Стратегію в першу чергу як інструмент державного управління та формування кліматично відповідальної поведінки бізнесу і громадян. З її прийняттям Україна продемонструвала свою прихильність до боротьби з глобальною зміною клімату та виконання відповідних вимог Паризької угоди для досягнення ЦСР, пов'язаної зі зміною клімату. Однак через те, що для реалізації цієї Стратегії не було розроблено жодного законодавчого інструменту¹, вона, по суті, має лише рекомендаційний характер. Окремо варто звернути увагу на необхідність оновлення та актуалізації Стратегії. Зокрема, основною стратегічною метою Стратегії низьковуглецевого розвитку, яку, на наше переконання, повинна бути імплементовано в національне законодавство у вигляді рамкового нормативно-правового акта (Кліматичного закону), має бути перехід до кліматично нейтральної економіки до 2050 р. із дотриманням принципів сталого розвитку, енергоефективності, справедливої трансформації, збереження природних ресурсів та захисту вразливих верств населення.

Першим національним документом, який створив законодавче підґрунтя для запровадження адаптаційних заходів в Україні та став поштовхом для систематичної та довгострокової роботи з адаптації до зміни клімату, є *Стратегія з екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року*², прийнята у 2021 р. Документ фокусується на плануванні та запобіганні наслідкам зміни клімату, а її основу складає секторна оцінка вразливості, ризиків та прогнозування зміни клімату в 10 визначених секторах. Важливим пунктом Стратегії є забезпечення врахування поточних і прогнозованих наслідків зміни клімату в стратегічному плануванні на національному, обласному та місцевому рівнях, а також під час будівництва об'єктів інфраструктури.

Натомість у Стратегії не знайшли свого відображення деякі основоположні концепти, як-то застосування природоорієнтованого (екосис-

¹ Попри плани Міндовкілля щодо розробки рамкового закону «Про Стратегію низьковуглецевого розвитку України на період до 2050 року» (див.: Франко О. Міндовкілля почало працювати над законом про Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. *Екополітика* : вебсайт. 23.06.2021. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/mindovkillya-pochalo-pracjuvati-nad-zakonom-pro-strategiju-nizkovuglecevogorozvitu-ukraini-do-2050-roku/> (дата звернення: 28.07.2023)).

² Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p> (дата звернення: 28.07.2023).

темного) підходу до адаптації, що не тільки значно обмежує можливість досягнення окресленої стратегічної мети, але й не відповідає вимогам європейської кліматичної політики. Зокрема, оновлена Стратегія з адаптації до зміни клімату ЄС¹ визнає важливу роль природоорієнтованих рішень при розробленні адаптаційних заходів. У Стратегії також не закріплено такі важливі принципи, як урахування інтересів найбільш уразливих до зміни клімату соціальних груп, спільність, інклюзивність та гендерна збалансованість формування, реалізації та моніторингу політик і заходів з адаптації. На додаток, варто відзначити відсутність плану з адаптації лісів та лісового господарства до зміни клімату серед заходів з реалізації Стратегії.

Першим документом, що задекларував мету кліматичної нейтральності України, стала *Національна економічна стратегія на період до 2030 року*², спрямована на забезпечення інноваційного економічного зростання. Стратегія встановила амбітну ціль нульових викидів України³ до 2060 р. та визначила заходи з реалізації принципів сталого розвитку та поступовий перехід до «зеленої економіки», зокрема щодо зміни клімату. Варто відзначити, що деякі з них було, тим чи іншим чином, реалізовано (зокрема впровадження системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів на рівні настанов), але більшість і досі на етапі розроблення (створення національного кліматичного фонду; упровадження «зелених облігацій») для залучення інвестицій в екомодернізацію та проекти екологічного спрямування;

¹ Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change {SEC(2021) 89 final} – {SWD(2021) 25 final} – {SWD(2021) 26 final}. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Brussels, 24.02.2021, COM(2021) 82 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0082> (дата звернення: 28.07.2023).

² Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п> (дата звернення: 28.07.2023).

³ Міжурядова група експертів із питань зміни клімату (МГЕЗК) визначила кліматичну нейтральність як «державну концепцію, за якої людська діяльність не має чистого впливу на кліматичну систему», тобто антропогенні викиди парникових газів збалансовуються антропогенною абсорбцією протягом певного часу. Відповідно, вуглецева нейтральність означає баланс між джерелами та поглиначами викидів вуглекислого газу (CO₂). Нульові викиди означають, що «антропогенні викиди до атмосфери збалансовані антропогенною абсорбцією за певний період часу». Саме тому цілі кліматичної або вуглецевої нейтральності також називають «цілями чистої нульової емсії». Ціль нульових викидів передбачає, що реальні викиди дорівнюють нулю, без залишкових викидів, які необхідно компенсувати.

упровадження секторальних кліматичних політик для промисловості, транспорту, житлово-комунального господарства, аграрного сектору; запровадження національної системи торгівлі викидами парникових газів затвердження інтегрованого плану боротьби зі зміною клімату та розвитку енергетики до 2030 р. тощо).

Оновлена Енергетична стратегія України на період до 2050 року є програмним документом, прийнятим урядом України 21 квітня 2023 р.¹, який визначає стратегічні орієнтири розвитку паливно-енергетичного комплексу України урахуванням наслідків повномасштабної війни, відображає цілі Європейського зеленого курсу та базується на принципах комплексного підходу до формування та реалізації політики у сфері енергетики, створення умов для сталого розвитку економіки України.

Серед ключових напрямів Стратегії поряд із пріоритизацією забезпечення енергетичної безпеки та стійкості енергосистем, а також поглибленням інтеграції енергосистеми України до загальноєвропейського ринку є зниження викидів парникових газів, зокрема шляхом розвитку та імплементації новітніх технологій (виробництво та використання водню, спорудження малих модульних ядерних реакторів та установок зберігання енергії). З точки зору кліматичної складової, Енергетична стратегія – 2050 є якісним декларативним документом, яким встановлені основні цілі та принципи трансформації енергетичної системи, спрямованої на зменшення викидів парникових газів. Зокрема, Стратегія визначає амбітні цілі щодо зменшення споживання вуглеводнів та залежності від вугілля та передбачає досягнення Україною вуглецевої нейтральності енергетичного сектору до 2050 р. Визначена у Стратегії пріоритетна роль енергоефективності свідчить про визнання її значущості для зниження викидів парникових газів та підвищення сталості енергетичної системи.

Таким чином, оновлена Енергетична стратегія – 2050 є важливим кроком у напрямку зменшення впливу енергетичного сектору на зміну клімату. Однак її реалізація потребує конкретних та детально розроблених заходів, виконання яких вимагає ефективного управління, відповідних ресурсів, політичної волі та співпраці всіх зацікавлених сторін. Також варто враховувати той факт, що Стратегія може зазнати значних змін залежно від стану енергетичного сектору на момент за-

¹ Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року : розпорядж. Каб. Міністрів України від 21.04.2023 № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p> (дата звернення: 28.07.2023).

кінчення війни. Зокрема, під питанням можуть опинитися амбітні цілі щодо кліматичної нейтральності енергетичного сектору до 2050 р., а також виконання міжнародних зобов'язань щодо декарбонізації енергетичного сектору в коротко- та середньостроковій перспективі.

Загалом розроблення всіх вищезазначених стратегічних документів, безперечно, демонструє позитивну тенденцію у визнанні нагальності проблеми зміни клімату та прийнятті заходів щодо її подолання.

Однак, по-перше, за відсутності законодавчого втілення вони мають виключно декларативний характер та, як правило, залишаються на папері у формі звітування перед міжнародними партнерами. У міжнародній правовій доктрині неодноразово підкреслювалось, що реалізація кліматичної політики пов'язана зі складними правовими викликами. Так, національні уряди повинні оцінювати та бути впевнені в тому, що розроблена нормативно-правова архітектура імплементує кліматичну політику, та забезпечувати запровадження нових правових заходів для виконання своїх міжнародних кліматичних зобов'язань¹.

По-друге, проведений аналіз положень стратегічних документів свідчить про недостатню інтеграцію питань зміни клімату в інші секторальні державні стратегії. У цьому контексті варто зазначити, що переважна більшість світової економіки покладається на джерела енергії або технології виробництва, які виділяють парникові гази майже на кожному етапі виробництва, транспортування, зберігання, постачання та утилізації. Безпосередній взаємозв'язок між зміною клімату та економічною діяльністю означає, що кліматична політика охоплює не тільки охорону довкілля, але й енергетику та енергоефективність, господарську діяльність, зокрема сільське, водне та лісове господарство, транспорт та харчову промисловість, будівництво та містобудування, охорону здоров'я, поводження з відходами тощо. Водночас на сьогодні кліматичні питання не враховуються в порядку денному розвитку та, зокрема, післявоєнного відновлення аграрного сектору, у якому мають бути оцінені ризики та розроблені рекомендації щодо організації його діяльності з урахуванням впливу зміни клімату. Доцільно також інтегрувати кліматичні аспекти в сферу охорони здоров'я, передбачити та врегулювати такі питання: як зміна клімату впливає на здоров'я населення, які хвороби можуть поширитися і як збільшитися наванта-

¹ Scotford E., Minas S. Probing the hidden depths of climate law: Analysing national climate change legislation. *RECIEL*. 2019. Vol. 28, Iss. 1. P. 67–81. DOI: <https://doi.org/10.1111/reel.12259> (дата звернення: 28.07.2023).

ження на систему охорони здоров'я в результаті зміни клімату. Усе це необхідно враховувати, щоб зменшити майбутні соціальні та економічні втрати. Існує також велика прогалина в соціальній політиці України, оскільки вона не враховує, як кліматична криза поглиблює соціальну несправедливість серед вразливих груп населення.

По-третє, зниження викидів вуглекислого газу та інших парникових газів до «чистого нуля» повинно бути пріоритетним стратегічним напрямком державної кліматичної політики. Концепт «чистого нуля» (з англ. net zero) передбачає, що загальні викиди парникових газів в атмосферу повинні бути балансовані або переважати їх вилучення, таким чином досягаючи нульових чи негативних викидів в результатах. Для досягнення стану «чистого нуля» необхідно вживати заходи щодо ефективного зменшення викидів парникових газів, таких як перехід до відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності, збільшення використання електричних транспортних засобів тощо. Крім того, цей підхід передбачає інвестування в проекти, що компенсують залишкові викиди, такі як відновлення лісів, або використання технологій з вилучення вуглецю з атмосфери. З огляду на міжнародні зобов'язання України за Паризькою угодою, стаття 4.1 якої передбачає необхідність досягнення балансу між антропогенними викидами і видаленням поглиначами парникових газів у другій половині XXI ст.), та приймаючи до уваги світову практику та кліматичну агенду ЄС, розробка та прийняття спеціалізованої стратегії має стати одним із серед пріоритетних напрямків національного кліматичного регулювання. Стратегія «Net Zero», або Стратегія досягнення Нульового балансу має включати наступні елементи:

- 1) *Зменшення викидів парникових газів* шляхом встановлення чітких та амбіційних цілей їх зниження у таких секторах, як енергетика, транспорт, промисловість, сільське господарство та будівництво;
- 2) *Перехід до відновлювальної енергії* передбачає зменшення і поступову відмову від використання вуглеводнів (вугілля, нафти та газу) на користь відновлюваних джерел енергії (сонячної, вітрової, гідро-, геотермальної та біо-енергії зеленого водню тощо);
- 3) *Енергоефективність як кроссекторальний концепт*, що включає упровадження енергоефективних та розумних технологій, просування сталих практик для оптимізації використання енергії;
- 4) *Електрифікація* – перехід від використання технологій, які працюють на вуглеводнях до електричних. Зокрема, збільшення частки електромобілей у транспортному секторі, електрифікації теплопостачання шляхом

встановлення теплових насосів як для індивідуального опалення так і для систем централізованого теплопостачання; 5) *Ціноутворення на вуглець та регулювання*. Упровадження механізмів ціноутворення на вуглець (вуглецевих податків та національної системи обміну квотами), що сприятиме враховуванню витрат на викиди, та як наслідок, сталій економічній діяльності. 6) *Використання природних рішень* (з англійської – “*Natural-Based Solutions*”) для видалення вуглецю, що передбачає відновлення лісів, формування сховища вуглецю в ґрунті, захист та відновлення екосистем, що сприятиме захопленню та зберіганню вуглецю з атмосфери; 7) *Запровадження технологій захоплення та зберігання вуглецю*, що дозволяє захоплювати викиди з промислових процесів та електростанцій та зберігати у надрах, попереджуючи його потрапляння в атмосферу; 8) *Інвестування в дослідження та розроблення інноваційних технологій*, таких як передові системи зберігання енергії, методи захоплення вуглецю та сталих сільськогосподарських практик, може прискорити перехід до Нульового балансу; 9) *Запровадження принципів циркулярної економіки*, що допомагає зменшити кількість відходів та сприяє переробці та повторному використанню, що, своєю чергою, знижує викиди, пов’язані з виробництвом нових товарів; 10) *Формування ‘кліматичної’ свідомості та обізнаності, сприяння сталим поведінковим змінам* (зменшення споживання м’яса, відмова від приватних автівок на користь громадського транспорту, впровадження енергозберігаючих практик тощо); 11) *Інвестування та фінансува підтримка* проєктів чистої енергії, сталої інфраструктури та заходів адаптації до зміни клімату; 12) *Рівність та справедливий перехід*. Стратегія Нульового балансу повинна враховувати соціальну та економічну рівність, забезпечуючи, аби вразливі спільноти не постраждали диспропорційно від енергетичного переходу, зокрема у високовуглецевих галузях, скорочення яких є складовим елементом досягнення кліматичної нейтральності та нульового балансу..

З огляду на викладене вище можна констатувати, що сучасна кліматична державна політика України не є повноцінно інтегрованою в усі сфери суспільного життя, а ефективно розв’язання проблем, пов’язаних зі зміною клімату, в Україні значно ускладнюється через відсутність комплексного інтегрованого законодавства та рамкового кліматичного нормативно-правового акта. Своєю чергою, досягнення кліматичних цілей держави, крім їх деклараування в стратегічних документах, вимагає виконання цілого комплексу умов. По-перше,

це наявність чіткого та амбітного законодавства, яке повинне передбачати механізми для моніторингу та звітності про прогрес їх досягнення. По-друге, це координація між органами державної влади з приводу розроблення та реалізації кліматичних ініціатив та в цілому створення спеціалізованих інституційних структур (наприклад кліматичних агентств, комітетів тощо), які будуть системно працювати з кліматичними питаннями та забезпечувати ефективну співпрацю з іншими відомствами. По-третє, забезпечення достатніх фінансових ресурсів для упровадження кліматичних заходів та проєктів, реалізуючи концепти сталого фінансування. Це може включати як національні бюджетні асигнування (зелені облигації) так і залучення зовнішніх джерел фінансування, таких як міжнародні донорські фонди. Наступною важливою умовою є активна співпраця між органами державної влади, бізнесом, громадським сектором, міжнародними партнерами та забезпечення громадської підтримки кліматичних ініціатив. Така кооперація сприятиме обміну знаннями, досвідом та ресурсами, у той час як кліматична освіта та залучення громадян до процесу прийняття рішень стосовно протидії зміні клімату є ключовими, адже саме таким чином формується усвідомлення важливості кліматичних дій (кліматична свідомість) та готовність до особистого внеску для досягнення кліматичних цілей.

Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що клімат є особливим об'єктом права, підлягає комплексній охороні й потребує законодавчого закріплення в національному праві України. Останнє може бути зроблено, зокрема, шляхом внесення відповідного визначення до чинних законодавчих актів. Так, вважається доречним доповнити ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», включивши клімат до переліку об'єктів правової охорони, а також розробити спеціальну статтю про охорону клімату, запобігання негативним наслідкам його зміни та пом'якшення їх. Крім того, положення галузевого Закону України «Про охорону атмосферного повітря» мають бути доповнені визначенням клімату, змістом його охорони та переліком основних заходів щодо захисту навколишнього природного середовища від негативних наслідків зміни клімату. Проте пріоритетними є розроблення та прийняття рамкового нормативно-правового акта у сфері зміни клімату – Кліматичного закону України, спрямованого на запровадження правових заходів для досягнення нульового рівня викидів парникових газів, захисту навколишнього природного середовища та громадян України від негативних наслідків зміни клімату.

Загалом правова охорона клімату як природного об'єкта має передбачати розроблення та реалізацію комплексу заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків зміни клімату та забезпечення адаптації до неї, що знаходить своє відображення у відповідних напрямках правового регулювання: скорочення антропогенних викидів парникових газів, зокрема за рахунок переходу від використання викопних видів палива на відновлювальні джерела енергії; перегляд наявних наукових та законодавчих підходів до стандартизації у цій сфері; раціональне використання, охорона та відтворення якості природних поглиначів парникових газів, таких як ліси, землі, ґрунти, рослинність тощо, запровадження природоорієнтованих рішень; а також забезпечення адаптації екологічних систем та людини до несприятливих наслідків кліматичних змін. Таким чином, розроблення комплексного та інтегрованого кліматичного національного законодавства має фундаментальне значення для забезпечення ефективної та дієвої правової охорони клімату, досягнення європейських стандартів та засад сталого розвитку.

§ 3. Тенденції розвитку національного кліматичного законодавства в контексті євроінтеграції

Тривалий час економічний розвиток України здійснювався в умовах незбалансованої експлуатації природних ресурсів, що разом із відсутністю комплексного природоохоронного законодавства і політики, а також неефективною діяльністю правоохоронних органів призвело до виснаження та деградації стратегічних земельних, водних і мінеральних ресурсів та створило пряму загрозу екологічній та кліматичній безпеці. Проте глобалізація, низка соціальних перетворень та офіційне проголошення європейського та євроатлантичного стратегічного курсу України пріоритизувало розвиток екологічного та кліматичного законодавства щодо вимог, норм і стандартів ЄС.

Підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹ стало потужним поштовхом для проведення ключових реформ в клі-

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 15.04.2023).

матичній сфері, спрямованих на досягнення довгострокових ЦСР та зеленої економіки.

Розвиток та імплементацію політики ЄС та основні вимоги до наближення українського законодавства до законодавства ЄС у кліматичній сфері було закріплено в розділі V «Економічне і галузеве співробітництво» (глава 6 «Навколишнє середовище»), який передбачає проведення інституційних перетворень у сфері охорони довкілля¹. Згідно з Додатком XXXI до Угоди, співробітництво у сфері зміни клімату передбачає розроблення плану дій щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них, а також реалізацію довгострокових заходів зі скорочення викидів парникових газів.

Кліматичні зобов'язання України, визначені в Додатку XXX до Угоди, передбачали упровадження положень Директиви 2003/87/ЄС щодо створення схеми торгівлі викидами парникових газів у межах Співтовариства. Також передбачалося внесення змін і доповнень до Директиви 96/61/ЄС згідно з поправками, внесеними Директивою 2004/101/ЄС, а також застосування Регламенту (ЄС) № 842/2006 щодо деяких фторованих парникових газів. У рамках цих зобов'язань Україна повинна була розробити та прийняти, протягом двох років з моменту підписання Угоди, національний Закон про систему правил моніторингу, звітності й верифікації викидів парникових газів, а також правила для ефективного функціонування системи торгівлі квотами на викиди парникових газів в Україні. Додатково передбачалося розроблення та затвердження низки підзаконних актів, що деталізували б ці правила та процедури.

Крім того, Угодою про асоціацію охоплено політику енергетичного переходу та декарбонізації, яка, визначаючи шлях до формування економіки з низьким рівнем викидів парникових газів, має безпосередній синергетичний зв'язок із кліматичною політикою та визначає вектор розвитку кліматичного законодавства. Так, ціллю енергетичного переходу є перехід до більш екологічно чистої та сталої енергетичної системи, заснованої на використанні відновлюваних джерел енергії, енергоефективних технологій та зменшенні залежності від викидних джерел енергії, таких як викопні палива.

Таким чином, на виконання обов'язків, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, у сфері зміни клімату було розроблено та прийнято такі нормативно-правові акти: розпорядження Кабінету

¹ Відповідно до загальноєвропейських підходів процес наближення (апроксимації) організовано в три стадії: транспозиція, імплементація та забезпечення дотримання (повне упровадження або технічна імплементація).

Міністрів України від 30.07.2021 № 868-р «Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди»; розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року»; Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» та підзаконні акти, що дозволяють на основі отриманих даних Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів розпочати процес формування рамок національної системи торгівлі викидами відповідно до вимог Директиви 2003/87/ЄС; Закон України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» відповідно до Регламенту 842/2006, Регламенту (ЄС) № 2037/2000, Регламенту (ЄС) № 517/2014, Регламенту (ЄС) № 1005/2009; а також розроблено проєкт Закону «Про основні засади низьковуглецевого розвитку України на період до 2050 року», у якому відображено положення Регламенту 2018/1999, який встановлює загальну рамку інтегрованої кліматичної та енергетичної політики.

Однак результати моніторингу виконання Угоди про асоціацію на період з 2014 по 2022 рр. показали, що у сфері зміни клімату та озонового шару значного прогресу не відбулось¹. Попри проведення практичної роботи з виконання відповідних механізмів (зокрема запровадження системи моніторингу, звітності та верифікації парникових газів) основне зобов'язання щодо запровадження система торгівлі викидами «залишається навіть без окреслених концептуальних підходів до його виконання».

Також варто відзначити, що через той факт, що Україна не є членом ЄС, а національне законодавство не містить правової норми, яка б передбачала можливість прямої дії нормативно-правових актів ЄС в Україні, імплементація права ЄС у сфері зміни клімату мала фрагментарний характер. Це також пов'язано і з тим, що ані Угодою про асоціацію, ані іншими двосторонніми або національними інструментами не передбачено механізму транспозиції та імплементації у вітчизняне законодавство вторинного законодавства ЄС.

Вищепереховані проблеми знайшли своє відображення в Аналітичному звіті Європейської комісії щодо узгодження законодавства України

¹ Україна та Угода про асоціацію. Моніторинг виконання 2014–2022 / ГО «Укр. центр європ. політики» ; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ, 2023. 154 с. URL: https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/final_report_aa_ucerp_2023_ukr-2.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

з нормативно-правовою базою ЄС (*acquis*) від 1 лютого 2023 р.¹, відповідно до якого сфера зміни клімату має початковий рівень підготовки із зазначенням того, що рівень узгодження з кліматичним *acquis* є низько-середнім, а імплементація перебуває на початковому етапі. Своєю чергою, Європейська комісія відзначила, що діалог високого рівня між ЄС та Україною щодо імплементації Європейського зеленого курсу, розпочатий у 2021 р., продемонстрував високий рівень зацікавленості та відданості українського уряду цілям європейського зеленого переходу та кліматичної нейтральності².

23 червня 2022 р. рішенням Європейської Ради Україні був наданий статус кандидата на членство в ЄС. Вступ до ЄС є тривалим і дуже складним процесом, який вимагає від країн-кандидатів транспонувати весь *acquis communautaire* у своє внутрішнє законодавство, а також створити адміністративні та правові структури, відповідальні за його виконання. І розроблення комплексного й інтегрованого національного кліматичного законодавства шляхом прийняття нормативно-правових актів, що транспонують кліматичний *acquis* ЄС є одним зі складових цього процесу. Варто відзначити, що *acquis communautaire* у сфері довкілля та зміни клімату разом становить близько 1637 нормативно-правових актів, що включають окрім вторинного законодавства (директив і регламентів), також і політики ЄС, стратегічних та законодавчих документів у рамках Європейського зеленого курсу. При цьому така імплементація повинна бути повною, усі вимоги директив та регламентів мають бути упровадженими та передбачати механізми практичної реалізації.

Як було зазначено вище, участь України в Європейському зеленому курсі було визначено одним зі стратегічних пріоритетів ЄС та України, однак суттєвого прогресу в цій сфері поки що не було досягнуто. Зокрема, ані плану заходів з імплементації Європейського зеленого курсу (Дорожня карта кліматичних цілей України до 2030 року), ані проекту нормативно-правових актів для його імплементації розроблено не було.

¹ Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського парламенту, Європейської Ради та Ради. Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі : Робочий документ персоналу Комісії, Брюссель, 01.02.2023 SWD(2023) 30 final. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/imce/analytychnyy_zvit_yek_ukrayinskojy.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

² Commission Opinion on Ukraine's Application for Membership of the European Union. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council (Brussels, 17.06.2022 COM(2022) 407 final). URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).

Таким чином, для виконання умови членства в ЄС первинним завданням України є імплементація Європейського зеленого курсу (European Green Deal) та розроблення політик у рамках законодавчого пакета «Fit for 55» для досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 р.¹

Європейський зелений курс складається з кількох ініціатив, стратегій та законодавчих актів та виступає інструментом імплементації температурних цілей Паризької угоди та цілей щодо пом'якшення наслідків зміни клімату в секторальні цілі держав-членів шляхом їх обов'язкового закріплення в національному законодавстві. Для досягнення амбітної мети скорочення викидів щонайменше на 55% до 2030 р. порівняно з рівнем 1990 р. Європейський зелений курс визначає такі секторальні цілі: 1) постачання чистої, доступної, безпечної енергії; 2) зелена та циркулярна економіка; 3) енерго- та ресурсоефективне будівництво та реконструкція; 4) нульове забруднення довкілля; 5) збереження та відновлення екосистем і біорізноманіття; 6) прискорення переходу до сталої та розумної мобільності.

Для досягнення зазначених цілей розробляються секторальні стратегії з горизонтом планування до 2030 р. та 2050 р., відповідно до яких здійснюється оновлення відповідного законодавства. Зокрема, у 2021 р. набрав чинності Європейський кліматичний закон (European Climate Law) та було ухвалено пакет законодавчих ініціатив «Fit for 55 package», спрямований на приведення політик ЄС у сфері клімату, енергії, транспорту, землекористування та оподаткування у відповідність до вимог цього Закону для досягнення скорочення викидів парникових газів на 55% до 2030 р. (порівняно з рівнем 1990 р.). До моменту вступу в дію Європейського зеленого курсу також було розроблено та прийнято Стратегію ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року, Лісову стратегію ЄС, Нову стратегію ЄС щодо адаптації до зміни клімату, стратегії стосовно ґрунтів, пластику, хімічних речовин, Плани дій щодо нульового забруднення, циркулярної економіки, виробництва органічної продукції та сформовано систему ЄС щодо торгівлі викидами енергетики, авіації, суден і наземного транспорту, механізм коригування вуглецю та Кліматичний соціальний фонд тощо.

У зв'язку з цим для забезпечення імплементації та реалізації ЄЗК, який передбачає трансформацію всіх секторів економіки з метою ско-

¹ Європейський зелений курс, презентований Європейською комісією в грудні 2019 р., є частиною стратегії щодо реалізації Порядку денного ООН до 2030 року та ЦСР і являє собою дорожню карту дій, спрямованих на перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 р. за допомогою побудови ефективною, стійкою та конкурентоспроможною економіки.

рочення викидів парникових газів, Україна має проводити послідовну не лише кліматичну, а й енергетичну та економічну політику, включаючи такі сектори, як промисловість, сільське господарство, транспорт, фінанси, чітко дотримуватися стратегій та враховувати пропозиції науковців-празовзнавців.

Зокрема, одним з основних принципів Європейського зеленого курсу є розвиток енергетичного сектору, що складається переважно з відновлюваних джерел енергії.

Масштабне збільшення та прискорення використання відновлюваних джерел енергії було актуалізовано з прийняттям у травні 2022 р. REPowerEU – плану дій, яким, базуючись на підходах Європейського зеленого курсу, було визначено мету зменшення енергетичної залежності від російського викопного палива до 2027 р., у тому числі за рахунок значного збільшення частки відновлюваної енергії в електроенергетиці, на транспорті та в теплопостачанні¹.

Саме масштабне збільшення та прискорення використання відновлюваних джерел енергії в енергетиці, промисловості, будівництві та транспорті має великий потенціал для забезпечення енергетичної незалежності, стимулювання зеленого переходу та поступового зниження цін. За словами Генерального секретаря ООН Антоніо Гутерреша, відновлювальна енергетика є гарантом миру в XXI ст., а єдиним рішенням для забезпечення енергетичної безпеки для всіх є відмова від забруднюючого викопного палива та прискорення енергетичного переходу².

Окремо варто відзначити, що одним із найважливіших інструментів координації та реалізації енергетичної та кліматичної політики ЄС є інтегровані Національні плани з енергетики та клімату (НПЕК)³, якими

¹ REPowerEU Plan {SWD(2022) 230 final}. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Brussels, 18.05.2022, COM(2022) 230 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=1653033742483> (дата звернення: 15.04.2023).

² Guterres A. Antonio Guterres: 'Renewable energy is the guarantor of peace in the 21st century'. *Le Monde*. July 1, 2022. URL: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2022/07/01/antonio-guterres-renewable-energy-is-the-guarantor-of-peace-in-the-21st-century_5988582_23.html (дата звернення: 29.07.2023).

³ Відповідно до законодавства Енергетичного Співтовариства (див.: Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 1818/2002 від 11 грудня 2002 року про управління Енергетичним Союзом і пом'якшення наслідків зміни клімату, про внесення змін до регламентів Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 663/2009 і (ЄС) № 715/2009, директив Європейського парламенту і Ради 94/22/ЄС, 98/70/ЄС, 2009/31/ЄС, 2009/73/ЄС, 2010/31/ЄС, 2012/27/ЄС і 2013/30/ЄС, директив Ради 2009/119/ЄС і (ЄС) 2015/652 і про скасування Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 525/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_030-18 (дата звернення: 15.04.2023)).

держави-члени декларують заходи-наміри, за допомогою яких вони зможуть, окрім іншого, досягти цілей захисту клімату – скорочення викидів парникових газів до 55% до 2030 р. порівняно з рівнем викидів 1990 р. та досягнення кліматичної нейтральності. Розроблення Національного енергетичного та кліматичного плану України є важливим підґрунтям декарбонізації енергетичного сектору України, досягнення кліматичної нейтральності та забезпечення зеленого переходу, що є основними принципами післявоєнного відновлення, а отже, і кліматичної трансформації України.

Своєю чергою, у секторі енерго- та ресурсоефективного будівництва та реконструкції будівель Європейський зелений курс визначає «Хвилю модернізації» будівель (так званий Renovation Wave), що передбачає: термомодернізацію будівель та забезпечення підвищення їхньої енергоефективності (запровадження обов'язкових мінімальних стандартів енергоефективності для існуючих будівель; оновлені правила для сертифікатів енергетичної ефективності), розширення ринку сталих будівельних продуктів та послуг; нові підходи щодо інтеграції відновлюваних джерел енергії та цифрових рішень у будівництві, а також декарбонізацію систем опалення та охолодження через енергоефективні заходи та перехід на відновлювані джерела енергії.

Секторальна політика Європейського зеленого курсу щодо сталого сільського господарства та принципу «від ферми до виделки» визначає за мету органічне землеробство в розмірі щонайменше 25% сільськогосподарських земель ЄС до 2030 р., а в секторі «Екосистеми і біорізноманіття» передбачає створення природоохоронних територій принаймні на 30% суходолу та 30% акваторії в Європі на 2030 р., і третини з них – під суворою охороною (10% усієї території та 10% морів ЄС).

Ключову роль у досягненні політичних цілей у рамках Європейського зеленого курсу належить сталому фінансуванню, яке гарантує підтримання інвестиціями сталої економіки та сприятиме спрямуванню державних фінансів і приватних інвестицій на перехід до кліматично нейтральної та стійкої до змін клімату, ресурсоефективної та справедливої економіки як значущого кроку до сталого розвитку наступного покоління¹. План дій зі сталого фінансування ЄС² включає, зокрема, запровадження стандарту

¹ Регламент Європейського Союзу щодо створення засад для сприяння сталому інвестуванню (див.: Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. URL: <https://www.legislation.gov.uk/eur/2020/852/contents> (дата звернення: 15.04.2023)).

² Sustainable Europe Investment Plan. European Green Deal Investment Plan. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European

європейських зелених облігацій¹ та Таксономію сталого фінансування ЄС², узгодження з якими Україною сприятиме мобілізації державного та приватного зеленого фінансування та може стати перспективним інструментом залучення коштів для повоєнного відновлення³.

Окремо звернімо увагу на Європейську систему торгівлі квотами (EU ETS)⁴, що є фундаментом політики ЄС у боротьбі зі зміною клімату та ключовим інструментом економічно ефективного скорочення викидів парникових газів. EU ETS являє собою перший і на сьогодні найбільший у світі вуглецевий ринок, у межах якого встановлюється ціна на вуглець, а також цілі щодо скорочення викидів парникових газів. Це сприяє екологічному розвитку та зміцненню конкурентоспроможності європейської економіки, стимулюючи інвестиції в енергозберігаючі заходи, зменшуючи витрати на енергію та фінансові ризики, пов'язані з підвищенням цін на енергоносії, а також інвестиції в технології відновлюваної енергетики, зменшуючи енергетичну залежність від імпорту викопного палива та підвищуючи енергетичну безпеку.

Важливого значення для забезпечення гармонізації українського законодавства з кліматичним законодавством ЄС є реалізація проєктів «EU4Climate»⁵, CASE⁶ та Програми дій із довкілля та клімату ЄС

Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Brussels, 14.1.2020 COM(2020) 21 final). URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_48 (дата звернення: 15.04.2023).

¹ European green bond standard. *European Commission* : An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/european-green-bond-standard_en (дата звернення: 15.04.2023).

² Таксономія ЄС – система класифікації, що встановлює перелік екологічно сталих видів економічної діяльності, які дозволяють масштабувати стале інвестування. Пом'якшення наслідків зміни клімату й адаптація до змін клімату є однією з шести екологічних цілей Таксономії ЄС.

³ Зелені фінанси для відбудови та сталого розвитку міст України. *Укрінформ* : мультимед. платформа іномовлення України. 01.12.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3621769-zeleni-finansi-dla-vidbudovi-ta-stalogo-rozvitku-mist-ukraini.html> (дата звернення: 15.04.2023).

⁴ Функціонування ЄСТВ регулюється Директивою Європейського парламенту та Ради 2003/87/ЄС 2003 р. про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів у рамках Співтовариства, яка створює схему торгівлі квотами на викиди парникових газів.

⁵ Проєкт ЄС EuropeAid/140209/DH/SER/UA «Посилення спроможності регіональних та місцевих органів влади для упровадження та застосування законодавства ЄС у сферах захисту навколишнього середовища, протидії кліматичним змінам та розвитку інфраструктурних проєктів».

⁶ Угода про фінансування між Урядом України та Європейською комісією, що діє від імені Європейського Союзу [Кліматичний пакет для стабільної економіки: (CASE) в Україні ENI/2020/042-818] від 06.10.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_017-20 (дата звернення: 28.07.2023).

«LIFE»¹, зосереджуваних на упровадженні та розвитку законодавства з охорони довкілля, протидії кліматичним змінам та з інфраструктурного розвитку, що є особливо важливим для посилення спроможності регіональних та місцевих органів влади та забезпечення здатності їх ефективно реалізовувати вимоги законодавства ЄС.

Окремої уваги заслуговує включення України до участі у програмі ЄС «LIFE», що фокусується на довкіллевій та кліматичній сфері та має на меті сприяння переходу до сталої економіки, захисту навколишнього середовища та збереження біорізноманіття. Програма «LIFE» в ЄС є інструментом для фінансування проєктів захисту довкілля та кліматичних заходів, підтримує державні органи, неурядові організації та приватних суб'єктів, особливо малі та середні підприємства, у переході до сталої, енергоефективної, відновлюваної, кліматично нейтральної та стійкої економіки, тим самим сприяючи її сталому розвитку.

Вбачається, що в короткостроковій перспективі програма допоможе Україні у відновленні довкілля, постраждалого від військових дій рф, а в середньо- і довгостроковій перспективі сприятиме реалізації проєктів із розроблення і реалізації екоінноваційних методів і підходів; просуванню передового досвіду і зміни поведінки; підтриманню, розробленню, моніторингу та забезпечення виконання законів, подібних до тих, що діють в ЄС, а також планів і стратегій, які можуть сприяти упровадженню цих законів.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що імплементація європейського законодавства, зокрема у сфері зміни клімату, є надзвичайно важливим завданням для України на шляху до європейської інтеграції. Від України вимагається імплементація всього чинного *acquis communautaire* ЄС, більшість норм якого не були передбачені Угодою про асоціацію.

Зважаючи на амбітні плани української влади стосовно максимальної підготовки до входження України в ЄС у 2025 р.², на сьогоднішньому етапі важливо оперативно провести комплексну оцінку європейських політик, директив та регламентів, зокрема в кліматичній сфері, що має допомогти розробити деталізовані плани з упровадження відповідних національних нормативно-правових актів. Тільки швидко та ретельне

¹ LIFE Programme / European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency. *European Commission* : An official website of the European Union. URL: https://china.ec.europa.eu/programmes/life_en (дата звернення: 15.04.2023).

² Уряд запустив селф-скринінг адаптації законодавства України до права ЄС. *Міністерство юстиції України* : офіц. вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/m/uryad-zapustiv-self-skrining-adaptatsii-zakonodavstva-ukraini-do-prava-es> (дата звернення: 28.07.2023).

упровадження кліматичних політик та законодавства ЄС допоможе Україні забезпечити високий рівень виконання вимог європейських стандартів та підтвердити свою готовність стати повноправним членом ЄС.

§ 4. Актуальні питання та правові дилеми боротьби зі зміною клімату в умовах воєнного конфлікту та повоєнного відновлення

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну є невинуватим і неспровокованим актом агресії проти незалежної та суверенної України, а також порушенням усіх чинних норм міжнародного права щодо сталого розвитку, гуманітарного права, засад моралі, принципів людського співіснування та охорони навколишнього середовища тощо. За 500 днів війни в Україні було зафіксовано близько 2,5 тис. випадків шкоди довкіллю, розмір якої становить 51 млн євро¹. Спричинена воєнними діями деградація навколишнього середовища України унеможлиблює не тільки забезпечення екологічної безпеки, але і впливає на кліматичну безпеку та кліматичні дії усього світу, загрожуючи погіршенням глобальної кліматичної кризи.

Ураховуючи те, що до початку повномасштабного вторгнення Україна була стратегічним гравцем у сфері транзиту енергії та одним із найбільших виробників вуглеводнів², російське вторгнення в Україну вплинуло на виробництво та споживання викопного палива в усьому світі, що призвело до збільшення викидів парникових газів і ставить під загрозу досягнення ЦСР та зеленого енергетичного переходу. Зокрема, у 2022 р. попри падіння попиту викиди в енергетичному секторі ЄС зросли на 26 млн тонн CO₂ екв. (3,9%) проти 2021 р.³.

¹ Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 13–19 липня 2023 року. *ЕкоЗагроза* : офіц. ресурс М-ва захисту довкілля та природ. ресурсів України. 19.07.2023. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/feed/2455> (дата звернення: 27.07.2023).

² Огляд енергетичного сектору України: інституції, управління та політичні засади / OECD. 2019. С. 8. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-the-energy-strategy-Ukraine-2035-UKR.pdf> (дата звернення: 27.07.2023).

³ Вплив російської війни в Україні на клімат : Проміжна оцінка викидів парникових газів, 1 листоп. 2022 р. / Л. де Клерк, А. Шмурак, Гасан-Заде О. та ін. 33 с. URL: <https://>

За попередніми підрахунками, кількість викидів діоксиду вуглецю (CO₂) внаслідок воєнних дій на території України становить щонайменше 120 млн тонн¹. З них бойові дії спровокували викиди CO₂, еквівалентні 8,9 млн тонн, а пов'язані з ними пожежі – понад 23,4 млн тонн².

За класифікацією експертів Perspectives Climate Group³, такі викиди є безпосередніми (або прямими) викидами парникових газів, спричиненими бойовими діями внаслідок (1) бойових дій та функціонування військової техніки (танків, військових транспортних засобів і кораблів), що потребує значної кількості викопного палива, а також є джерелом короткоживучих забруднювачів (зокрема чорного вуглецю), які, окрім безпосереднього впливу на якість повітря та зміну клімату, становлять серйозну загрозу для життя та здоров'я населення⁴; (2) пошкодження об'єктів промисловості та інфраструктури, що являють собою так звані вуглецеві резервуари (газопроводи, паливні баки, промислові об'єкти, пов'язані з їх виробництвом, переробленням, транзитом вугілля, газу і нафти)⁵.

Своєю чергою, непрямі викиди парникових газів від воєнних конфліктів включають: 1) викиди від виробництва зброї, транспортних засобів та іншого обладнання, включаючи використання електроенергії; 2) викиди, пов'язані з післявоєнним відновленням; 3) викиди, пов'язані з реструктуризацією енергетичних систем через стратегічні міркування, викликані воєнним конфліктом. Так, передбачається, що вуглецевий слід матеріалів, що використовуються у виробництві техніки та боєприпасів, будівельних матеріалах і роботах, пов'язані із закупівлею різних товарів і послуг, навіть може переважити вплив від використання пального під час активних бойових дій. Викиди від

ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/vplyv-ros-viyny-na-klimat-promizh-otsinkarn-haziv.pdf (дата звернення: 28.07.2023).

¹ Вплив російської війни в Україні на клімат. Проміжна оцінка викидів парникових газів, 1 листоп. 2022 р. / Л. де Клерк, А. Шмурак, Гасан-Заде О. та ін.

² Вплив російської збройної агресії на зміну клімату / Нац. ін-т стратег. дослідж. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/vplyv-rosiyskoyi-zbroynoyi-ahresiyi-na-zminu-klimatu> (дата звернення: 27.07.2023).

³ Military and conflict-related emissions: Kyoto to Glasgow and beyond : report / A. Michaelowa, T. Koch, D. Charro, C. Gameros ; contributions by D. Burton, Ho-Chih Lin ; Perspectives Climate Group gGmbH. Freiburg, Germany, June, 2022 https://militaryemissions.org/wp-content/uploads/2022/06/military-emissions_final.pdf (дата звернення: 27.07.2023).

⁴ За попередніми оцінками, станом на 23.02.2023 спалювання дизелю, бензину й авіаційного палива спричинило викиди на рівні 18,8 млн тонн CO₂ екв.

⁵ Яскравим прикладом є пожежа на нафтобазі в с. Калинівка Фастівського району Київської області, спричинена обстрілом російськими військами 24.03.2022, у результаті якої було спалено понад 10 тис. тонн паливних продуктів, що спричинило викид CO₂ обсягом у 30 тис. метричних тонн.

ланцюгів постачання можуть бути у 2–5 разів вищими, ніж операційні військові викиди. Беручи до уваги те, що під час війни використовуються і виснажуються запаси, накопичені протягом багатьох років і навіть десятиріч, вплив таких попередніх викидів може бути ще значнішим. Що стосується викидів, пов'язаних із післявоєнним відновленням, за підрахунками Міндовкілля, потенційні викиди CO₂ внаслідок реконструкції інфраструктури та будівель, зруйнованих або пошкоджених під час війни, в Україні на сьогодні оцінюються в 49 млн тонн.

Введення міжнародних санкції проти РФ та заявлені плани ЄС щодо відмови від російських вуглеводнів, що «використовується у якості економічної і політичної зброї», призвело до підвищення світових цін на всі види викопного палива та посприяло пошукам інших закордонних постачальників газу, що означає, що в найближчій перспективі зростатиме імпорт, а отже, і видобуток викопного палива, ставлячи під сумнів сумісність із кліматичними цілями Паризької угоди та зеленим енергетичним переходом. Слід також зазначити, що Версальська декларація, прийнята за підсумками неформальної зустрічі глав держав та урядів у березні 2022 р., визначила одним із пріоритетів зменшення енергетичної залежності від РФ за рахунок диверсифікації маршрутів енергопостачання та збільшення використання родовищ скрапленого природного газу. Скраплений природний газ не є найкращою альтернативою викопному паливу з точки зору відповідності до цілі кліматичної нейтральності, зокрема через те, що викиди парникових газів від спалювання газу для виробництва електроенергії в ЄС на 41–151% перевищуватимуть цільові показники викидів для виробництва електроенергії до 2030 р., необхідні для обмеження глобального потепління.

Окремо варто відзначити, що військові дії на території України призвели до вагомих втрат у секторі відновлювальної енергетики, що є основою не тільки для декарбонізації енергетичного сектору, але й для забезпечення енергетичної безпеки та незалежності й зеленого переходу. Зокрема, станом на квітень 2023 р., приблизно 40% потужностей вітрової енергетики та сонячної енергетики, переважно у південних та південно-східних регіонах України, виведено з експлуатації. Наслідки збройного вторгнення матимуть тривалий негативний вплив на здатність національної економіки запобігати та адаптуватися до зміни клімату.

На сьогодні не існує міжнародно-правового механізму притягнення до відповідальності держави-агресорки за воєнні дії, що призвели до прискорення зміни клімату внаслідок понаднормових та непрогнозованих викидів парникових газів. Більш того, відсутня і міжнародна

регламентація викидів парникових газів під час збройних конфліктів, зокрема в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Фіксація, оцінка та звітування про викиди парникових газів високої інтенсивності під час воєнних дій повинні бути запроваджені на міжнародному рівні, створюючи підстави для притягнення до відповідальності сторони-агресора за завдані кліматичні збитки.

У цьому контексті, варто звернути увагу на ініціативу створення Глобальної платформи для оцінки збитків клімату та навколишнього природного середовища від воєнних дій, представлену Міндовкілля на 27-й Конференції ООН зі зміни клімату (COP27) у листопаді 2022 р. Основними цілями платформи є уніфікація міжнародних підходів до визначення та оцінки шкоди навколишньому середовищу та клімату, поглиблення міжнародного партнерства для забезпечення притягнення до відповідальності за таку шкоду та посилення міжнародної співпраці для післявоєнного відновлення довкілля. Таким чином, уперше в рамках міжнародної кліматичної конференції було представлено нагальність та необхідність визначення кліматичної шкоди, спричиненої воєнними діями.

Своєю чергою, затверджена Кабінетом Міністрів України процедура визначення шкоди та збитків, завданих унаслідок збройної агресії рф (постанова № 326 від 20.03.2022¹), не виділяє окремим пунктом шкоду, що прискорює зміну клімату. Видно, за зазначеною процедурою її можна розглядати в рамках шкоди, завданої атмосферному повітрю викидами забруднюючих речовин. Однак, на нашу думку, це не відповідає представленій амбітній ініціативі, тож процедура потребує перегляду та редакції із винесенням кліматичних наслідків та кліматичної шкоди збройної агресії рф окремим напрямом.

Варто відзначити, що у 2020 р. викиди парникових газів в Україні скоротилися до 33,7% від рівня 1990 р., а за рейтингом Індексу ефективності боротьби зі змінами клімату 2021² Україна посіла 20-те місце

¹ Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п> (дата звернення: 15.05.2023).

² Climate Change Performance Index 2021 оцінює та порівнює ефективність захисту клімату в 59 країнах ЄС, на які разом припадає понад 90% глобальних викидів парникових газів. Оцінка країни (максимальна – 100) складається за 4 категоріями: обсяг викидів парникових газів, рівень розвитку відновлюваної енергетики, рівень споживання електроенергії, загальні запаси первинної енергії та загальна зовнішня та внутрішня політика у сфері протидії змінам клімату (див.: Methodology behind the CCPI. *Climate Change Performance Index* : вебсайт. URL: <https://ccpi.org/methodology/> (дата звернення: 15.05.2023).

з оцінкою 55,58 із 100¹. Водночас показник енергоємності валового внутрішнього продукту України, що є одним з індикаторів енергетичної, а отже, і кліматичної безпеки², значно перевищував західноєвропейський. Попри певний прогрес у реалізації кліматичних цілей у 2021 р.³, висока вуглецева інтенсивність економіки, низька адаптаційна спроможність соціальних, економічних та природних систем щодо зміни клімату (через виснаження / вичерпання і погіршення якості природних ресурсів унаслідок їх несталого використання та неефективного управління, що посилюється наслідками змін клімату та руйнівним впливом російської агресії; недостатньо ефективний стан системи державного управління, низьку інтеграцію кліматичної складової в соціально-економічний розвиток України) до початку повномасштабного вторгнення, державної кліматичної політики та, власне, законодавство не могли забезпечити належний стан кліматичної безпеки, не відповідали цілям сталого природокористування та розвитку і значно вповільнювали інтеграцію нашої держави в європейський простір.

У сподіваному найближчому майбутньому перед Україною постає важливе завдання – повоєнної відбудови, фундаментом якої є принцип «відбудувати краще, ніж було» (з англ. *«Build Back Better»*), а стратегічною метою – чисте та безпечне довкілля відповідно до євроінтеграційного напрямку розвитку України, Європейського зеленого курсу та засад сталого розвитку. Основою для їх реалізації й досягнення повинна стати концепція зеленого відновлення, спрямована на забезпечення економічного зростання на засадах декаплінгу⁴ та формування кліма-

¹ При цьому автори індексу зазначали, що висока оцінка України в рейтингу пояснюється не стільки ефективною кліматичною політикою, скільки політичною та економічною кризою попередніх років, що продовжує впливати на показники викидів парникових газів і використання енергії.

² Витрати первинної енергії на одиницю ВВП – показник, за яким оцінюється енергетична ефективність національної економіки та її конкурентоспроможність із точки зору використання паливно-енергетичних ресурсів, за даними Державної служби статистики України, становили 0,167 у 2020 р. (детальніше див.: Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП). *Єдиний державний вебпортал відкритих даних*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/17352a76-8022-46e7-bb94-c629232e5675/resource/dffcb992-3562-471d-9285-4bfccd3b9da2> (дата звернення: 15.05.2023).

³ Зокрема, пов'язаний із прийняттям оновленого національно визначеного внеску, введенням в дію системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та розпочатий діалог високого рівня ЄС – Україна щодо імплементації Європейського зеленого курсу.

⁴ Організація з економічного співробітництва та розвитку визначає декаплінг як розмежування між економічним зростанням і тиском на довкілля, яке відбувається тоді, коли темпи зростання екологічного тиску менші, ніж його економічна рушійна

тично нейтральної економіки. Зокрема, це передбачає зростання показників вуглецевої продуктивності економіки (декарбонізація), водної продуктивності, зменшення питомих показників утворення відходів та забруднення вод і повітря, розвиток циркулярної економіки; збереження природного капіталу, включаючи управління водними, земельними ресурсами та збереження біорізноманіття; підвищення якості життя, включаючи екологічну якість життя населення; створення умов для зелених інвестицій та інновацій, державна підтримка зелених секторів у пріоритетних сферах, створення зелених робочих місць.

У цьому контексті варто наголосити, що законодавчі основи повоєнного відновлення повинні формуватися вже зараз¹, що потребує швидкого оновлення державної кліматичної політики з урахуванням наслідків повномасштабного вторгнення та пріоритизацією європейських стандартів, разом з оперативним розробленням та імплементацією комплексного та інтегрованого кліматичного законодавства, яке, як було розглянуто раніше, є обов'язковою умовою її ефективності.

Стратегічною метою кліматичної складової повоєнного відновлення є забезпечення інтеграції кліматичних цілей в усі сектори економіки та сфери суспільного життя шляхом реалізації ефективної та послідовної політики зі скорочення викидів парникових газів, включаючи озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази, та політики з адаптації до зміни клімату при соціально-економічному плануванні відновлення, узгодженому з кліматичними цілями ЄС. Для її досягнення, першочерговими завданнями є:

1) проведення аналізу впливу російської військової агресії на стан реалізації кліматичної політики та прийняття Плану заходів з реалізації оновленого другого Національно визначеного внеску;

сила, наприклад ВВП за певний період часу. Тобто макроекономічні показники зростають, тиск на природний капітал знижується (Indicators to Measure Decoupling of Environmental Pressure from Economic Growth / Organization for Economic Co-operation and Development, 2002. URL: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=sg/sd\(2002\)1/final](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=sg/sd(2002)1/final) (дата звернення: 15.05.2023)).

¹ У цьому контексті вважаємо доречним процитувати Президента України Володимира Зеленського, який у своєму онлайн-виступі 04.07.2022 на конференції в Лугано наголосив, що «відбудова України – це не тільки про те, що маємо зробити після нашої перемоги або в наступні роки, а й те, що потрібно робити вже просто зараз. Україна має стати найбільш вільною, найбільш сучасною і найбільш безпечною країною Європи – в усіх сенсах, зокрема і в тому, що стосується стану нашого довкілля» (Офіс Президента. Telegram. Jul 4, 2022, at 22:01. URL: <https://t.me/OP-UA/7007> (дата звернення: 15.05.2023)).

2) аналіз стану системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та системи обліку контрольованих речовин у зв'язку з впливом російської військової агресії;

3) розроблення методичних рекомендацій для здійснення оцінки ризиків та вразливості секторів економіки та компонентів природного середовища до зміни клімату;

4) розроблення комплексних програм та проєктів відновлення на регіональному та місцевому рівнях, упровадження переліку найкращих доступних технологій для відновлення зруйнованих об'єктів з урахуванням принципів Build Back Better;

5) формування законодавчого базису для підтримки функціональної системи альтернативної енергетики та зеленої трансформації в Україні;

6) формування нормативно-правової бази та фінансових стимулів для повноцінної роботи інструментів кліматичної політики та забезпечення зеленого повоєнного відновлення України, включаючи: створення національного Кліматичного фонду, упровадження інструментів зеленого фінансування (наприклад зелених облігацій¹) та розроблення української зеленої таксономії, створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів тощо.

Зокрема, створення національного Кліматичного фонду² має на меті забезпечення підтримання вразливих домогосподарств, вразливих мікропідприємств і вразливих користувачів транспорту шляхом фінансування заходів та інвестицій, спрямованих на підвищення енергоефективності будівель, декарбонізацію опалення та охолодження будівель (зокрема шляхом інтеграції в будівлі відновлюваних джерел енергії); фінансування заходів та інвестицій, спрямованих на покращання доступу до мобільності та транспорту з нульовим і низьким рівнем викидів.

Запуск національної Системи торгівлі квотами на викиди та опрацювання питання приєднання до аналогічної системи ЄС, зокрема

¹ Відповідно до Закону України від 23.02.2006 № 3480-IV «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 15.05.2023)) кошти від розміщення зелених облігацій передбачено використовувати виключно на повне або часткове фінансування та/або рефінансування проєктів екологічного спрямування.

² Відповідно до Регламенту (ЄС) 2023/955 Європейського парламенту та Ради про створення Соціального кліматичного фонду та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2021/1060 (див.: Regulation (EU) 2023/955 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a Social Climate Fund and amending Regulation (EU) 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/955/oj> (дата звернення: 15.05.2023)).

ведення переговорів з ЄС та забезпечення дотримання відповідних вимог ЄС, є пріоритетним питанням не тільки в контексті повоєнної відбудови, але й обов'язковою умовою для набуття членства ЄС.

Своєю чергою, розроблення української зеленої таксономії¹, що є важливим елементом переходу до низьковуглецевої, стійкої до ризиків та ресурсоефективної економіки, повинна враховувати таксономію ЄС, однак бути адаптованою до національних особливостей, з урахуванням стану повоєнної економіки та національного внутрішнього ринку капіталу.

Таким чином, для формування національного кліматичного законодавства, спроможного забезпечити підтримку швидкого та зеленого повоєнного відновлення, варто пріоритизувати такі заходи:

1) розроблення та прийняття Інтегрованого Національного енергетичного та кліматичного плану України відповідно до вимог асїе Енергетичного Співтовариства та як частини процесу вступу до ЄС, що сприятиме: а) розгортанню технологій відновлюваної енергії, які є менш вразливими до ризиків, пов'язаних із кліматом, порівняно з енергетичними системами на основі викопного палива; б) розробленню заходів з енергоефективності в різних секторах (таких як будівництво, транспорт і промисловість), спрямованих на зменшення споживання енергії та стійкість до кліматичних наслідків; в) диверсифікації джерел енергії; г) інтеграції заходів з адаптації до клімату (наприклад зміцнення електромереж, модернізації інфраструктури для протистояння екстремальним погодним явищам або переміщення енергетичних об'єктів подалі від вразливих районів); г) міжгалузевій співпраці, що дозволяє визначити синергію між зусиллями щодо стійкості до зміни клімату та плануванням інфраструктури. Це, своєю чергою, сприятиме зниженню ризиків для майбутніх інвестицій, зміцненню довіри інвесторів та заохоченню довгострокової участі міжнародного державного та приватного капіталу в повоєнній відбудові України;

2) прийняття Закону України «Про Стратегію низьковуглецевого розвитку України на період до 2050 року», що повинен актуалізувати Стратегію низьковуглецевого розвитку, зокрема шляхом включення положень щодо скорочення викидів парникових газів у таких ключових секторах, як «Енергетика» та «Промисловість»;

¹ Таксономія економічної діяльності – класифікаційна система, яка встановлює перелік екологічно сталих видів економічної діяльності та є переліком порогових показників (технічних критеріїв скринінгу), за допомогою яких є можливість чітко визначити, яка економічна діяльність відповідає сталому розвитку, екологічним цілям і принципам сталої економічної діяльності.

3) прийняття Закону України про створення Кліматичного фонду¹ та розроблення Соціального кліматичного плану;

4) розроблення комплексного законодавства на підтримку реалізації Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні²;

5) упровадження чіткого та послідовного таксономічного законодавства, яке містить реалістичні майбутні шляхи досягнення цілей сталого розвитку – у вигляді Української зеленої таксономії;

6) розроблення та імплементацію Стратегії реконструкції будівель, яка передбачатиме відбудову житлового та промислового фонду відповідно до принципу декарбонізації, територіальних планів справедливо-го переходу тощо з використанням найкращих доступних технологій та підходів;

7) розроблення підзаконних правових актів для забезпечення швидкого затвердження порядку видачі, обігу та погашення сертифікатів гарантій походження для виробника відновлюваної енергії з метою забезпечення виконання оновленого законодавства щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України³;

8) ухвалення Закону України «Про ратифікацію Кігалійської поправки до Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар» і Концепції скорочення споживання гідрофторвуглеців та переходу до озono- та кліматобезпечних технологій, що допоможе створити сприятливі правові та організаційні умови для захисту озonoвого шару та запобігання зміні клімату;

9) розроблення комплексного законодавства щодо національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів.

Підсумовуючи викладене вище, збройні конфлікти, які супроводжуються значними соціальними, економічними та політичними змінами держав-учасниць, а у випадку з російським вторгненням в Україну – і інших країн світу, мають багатоаспектний вплив на довкілля, та,

¹ Відповідно до Регламенту (ЄС) 2023/955 Європейського парламенту та Ради про створення Соціального кліматичного фонду та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2021/1060.

² Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні : розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.02.2022 № 175-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-p> (дата звернення: 28.07.2023).

³ Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України : Закон України від 30.06.2023 № 3220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20> (дата звернення: 29.07.2023).

зокрема, провокують непрогнозовані викиди парникових газів. Це, поєднуючись із кризою державного управління країни, на території якої відбуваються воєнні дії, у тому числі й природоохоронного, ставить під загрозу забезпечення екологічної та кліматичної безпеки не тільки на час воєнних дій, але й у післявоєнний період.

У зв'язку з цим нагальною необхідністю є формування та реалізація міжнародних та національних політичних програм у сфері боротьби із зміною клімату з огляду на нові виклики в енергетичній сфері, і відмова від викопного палива має бути найбільшим пріоритетом. Це підтверджується і висновками останнього, Шостого звіту Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, згідно з яким для утримання зростання середньої глобальної температури на рівні 1,5 або 2 °C нагальною необхідністю є поступова відмова від викопного палива в енергетичному секторі. Інакше викиди парникових газів продовжуватимуть зростати після 2025 р., спричиняючи середнє глобальне потепління на 3,2 °C до 2100 р., що буде катастрофічним для планети. Тому в інтересах усіх країн незалежно від їх геополітичних позицій є пріоритизація переходу на чисту енергію, розвитку структурної енергоефективності, а також запровадження стимулів для побутового та промислового енергозбереження з метою забезпечення глобальної енергетичної безпеки та ефективної боротьби зі зміною клімату. Також післявоєнне відновлення та розвиток України повинно бути використано для фундаментальної трансформації в зелену економіку з чистим нульовим рівнем шкідливих викидів, що забезпечить більшу енергетичну та економічну ефективність, більшу конкурентоспроможність України на європейському і світовому ринках та добробут її людей.